

Еволюція принципів адміністративного судочинства: вчора, сьогодні, майбутнє

Автор: Берназюк Ян

Організація: Верховний Суд

Видання: Конституціоналіст · 2026

Дата публікації: 2026-02-04

Постійна адреса:

<https://constitutionalist.com.ua/evoliutsiia-pryntsyypiv-administratyvnoho-sudochynstva-vchora-sohodni-majbutnie/>

Відомості про автора

Берназюк Ян

Верховний Суд

Текст документа

Берназюк Ян Олександрович

д.ю.н., професор,

заслужений юрист України

ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО

СУДОЧИНСТВА: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, МАЙБУТНЄ

У статті висвітлено сучасний стан і майбутні перспективи розвитку принципів адміністративного судочинства, що становлять підґрунтя для забезпечення його динамічності та здатності до адаптації в умовах воєнного стану і післявоєнної відбудови, а також утвердження верховенства права в Україні. У статті проведено комплексний аналіз еволюції принципів адміністративного судочинства – від перших етапів його становлення з обмеженими повноваженнями судів та формальним підходом до розуміння принципу законності до сучасної людиноцентричної моделі, яка ґрунтується на таких цінностях як справедливість, добросовісність та ін.

Автором досліджено конституційне підґрунтя основних принципів адміністративного судочинства, їх розвиток у процесуальному та спеціальному законодавстві. Особлива увага у статті приділяється принципам адміністративної процедури, що встановлюють стандарти діяльності суб'єктів владних повноважень.

На підставі проведеного аналізу зроблено висновки про поступове відходження від надмірного формалізму у правозастосуванні та посилення ролі суду як активного гаранта захисту прав людини. Автором наголошується на зміщенні акценту від теоретичної можливості звернення за судовим захистом до забезпечення реального та ефективного доступу до правосуддя, включаючи належне виконання судових рішень. Визначено основні напрями подальшого розвитку принципів адміністративного судочинства, зокрема з урахуванням утвердження пріоритету національної безпеки, євроінтеграційних процесів, розширення сфери суспільних інтересів, усвідомлення відповідальності перед майбутніми поколіннями, а також впровадження технологій штучного інтелекту (ШІ) у сфері правосуддя.

Ключові слова: верховенство права, адміністративне судочинство, адміністративна процедура, добросовісність, суддівський розсуд, дискреційні повноваження, легітимні очікування, пропорційність, доступ до правосуддя, належне урядування, активна роль суду, ефективність правосуддя, виконання судового рішення, справедливість, принцип відповідальності перед майбутніми поколіннями, штучний інтелект.

The article highlights the current state and future prospects for the development of the principles of administrative justice, which form the basis for ensuring the dynamism of administrative justice, its ability to adapt in conditions of

martial law and post-war reconstruction, as well as the establishment of the rule of law in Ukraine. The article provides a comprehensive analysis of the evolution of the principles of administrative justice in Ukraine - from the first stages of its formation with limited powers of the courts and a formal approach to understanding the principle of legality to the modern human-centric model, which is based on a system of principles of the rule of law, justice, good faith, etc.

The author examines the constitutional basis of the basic principles, their development in procedural and special legislation, as well as the transformation of traditional principles under the influence of new challenges - European integration processes, full-scale armed aggression and technological transformation of society. The article pays special attention to the principles of administrative procedure, which establish standards for the activities of state authorities and local self-government, as well as international standards for the protection of human rights and the principles of European administrative law, which are integrated into the national system.

Based on the analysis, conclusions are drawn about the gradual departure from excessive formalism in law enforcement and the strengthening of the role of the court as an active guarantor of human rights. The author emphasizes the shift in emphasis from the formal possibility of applying to the court to ensuring real and effective access to justice, including the proper execution of court decisions. The main directions for further development of the principles of administrative justice are identified, in particular, taking into account the establishment of the priority of national security in wartime, the proper implementation of artificial intelligence technologies in the field of justice, the formation of the principle of responsibility to future generations in cases of environmental protection and sustainable development, as well as the protection of new public interests, in particular in the digital sphere.

Keywords: rule of law, administrative justice, administrative procedure, good faith, discretionary powers, legitimate expectations, proportionality, access to justice, good governance, active role of the court, efficiency of justice, enforcement of a court judgment, justice, principle of responsibility towards future generations, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Адміністративне судочинство в Україні протягом періоду свого становлення пройшло складний шлях, початковий етап якого характеризувався діяльністю адміністративних судів в умовах недостатньо ефективного законодавчого забезпечення, унаслідок чого переважав підхід щодо обмеження повноважень судів стосовно перегляду рішень суб'єктів владних повноважень. Сьогодні діяльність адміністративних судів поступово переходить на сучасний європейський стандарт захисту прав людини у публічно-правових відносинах, який ґрунтується на системі принципів, що визначають характер судового розгляду та взаємодію особи з державою і місцевим самоврядуванням. Відтак, такі принципи не є статичними – вони еволюціонують під впливом різноманітних чинників.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю глибокого осмислення еволюції принципів адміністративного судочинства – від традиційного розуміння законності – до сучасної парадигми верховенства права (rule of law), справедливості (justice), добросовісності (good faith/bona fides), а також готовності до нових викликів майбутнього. Розвиток вказаних принципів дозволяє узагальнити зміни в моделі адміністративного судочинства та визначити їхню роль у захисті прав особи [1; 2; 24]. Окрім того, розуміння закономірностей еволюції принципів адміністративного судочинства має важливе прикладне значення для вдосконалення законодавства і судової практики, що дозволяє не лише оцінювати здобутки, а й своєчасно виявляти проблемні аспекти, які потребують вирішення. Таке розуміння сприяє підвищенню ефективності адміністративного судочинства, формуванню стабільної та передбачуваної судової практики, зміцненню довіри суспільства до судової влади й утвердженню в Україні реального, а не декларативного верховенства права.

Метою дослідження є окреслення сучасного стану і подальших перспектив розвитку принципів адміністративного судочинства. Для реалізації цієї мети в статті були поставлені та вирішені такі завдання: визначити систему сучасних принципів адміністративного судочинства та їхнє конституційне і законодавче підґрунтя; дослідити трансформацію традиційних принципів під впливом новітніх викликів; провести аналіз системи нових принципів, що можуть визначати майбутнє адміністративного судочинства.

Стан опрацювання проблематики. Питання принципів адміністративного судочинства та окремих аспектів розвитку цих принципів неодноразово ставало предметом наукових досліджень, зокрема таких вчених, як О. Братасюк, Б. Будзик, Ю. Кунев, А. С. Остащенко, О. П. Рябченко та С. В. Харченко, Є. Федоренко, С. М. Шевчук та ін.

Зокрема, деякі науковці (наприклад, С. М. Шевчук [3]) ґрунтовно аналізують як принципи адміністративного судочинства сприяють реалізації ст. 6 Європейської конвенції про права людини, а також розглядають мету і принципи адміністративного судочинства в контексті судової реформи та адміністративних змін, у тому числі, з урахуванням зарубіжного досвіду (Б. Будзик [4], О. П. Рябченко та С. В. Харченко [5] та ін.). Інші вчені зосередили свої дослідження на визначенні особливостей реалізації принципів адміністративного судочинства в умовах воєнного стану, роблячи акцент на людину як цінність, а також питаннях доступу до справедливого суду (зокрема, О. Братасюк [6], Ю. Кунев [7] та ін.).

Окремі дослідники визначали систему основних принципів адміністративного судочинства як фундамент для розгляду публічно-правових спорів (зокрема, А. С. Остащенко [8] та ін.), а також дослідили формування принципу прозорості та відкритості в роботі адміністративних судів, важливого для довіри до судової системи (наприклад, Є. Федоренко [9]). Окремої уваги заслуговує робота О. Соловйової, яка аналізує нововведення Закону України «Про адміністративну процедуру», зокрема впровадження принципів належного урядування [10].

Деякі зазначені питання досліджувалися й автором цієї статті, зокрема в аспекті характеристики таких принципів як пропорційність [11] та неприпустимість зловживання процесуальними правами [12], а також урахування в процесі здійснення адміністративного судочинства принципів належного урядування [13; 14], правової визначеності [15] та ін.

Водночас недостатньо розкритими в юридичній науці залишаються питання щодо перспектив розвитку системи принципів адміністративного судочинства з урахуванням надбань та викликів сучасного суспільного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасне адміністративне судочинство здійснюється на основі комплексної системи принципів, що включає як загальні засади правосуддя, так і специфічні принципи, зумовлені публічно-правовим характером відповідних спорів. Ці принципи закріплені на конституційному рівні, деталізовані у процесуальному та спеціальному законодавстві, зокрема у Законі України «Про адміністративну процедуру», а також розвиваються у судовій практиці, узгоджуючись з міжнародними стандартами.

Сучасна система принципів адміністративного судочинства

Так, основоположні засади судочинства, визначені у частині другій статті 129 Конституції України [16], є універсальними для всіх видів судових процесів, проте в адміністративному судочинстві вони набувають певної специфіки. До таких засад, зокрема, належать: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні доказів, яка в адміністративному процесі реалізується поряд з активною роллю суду, що полягає, зокрема, у витребуванні доказів за власною ініціативою для повного з'ясування обставин; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; розумні строки розгляду справи судом; забезпечення права на апеляційний та касаційний перегляд; обов'язковість судового рішення. Конституція також передбачає можливість визначення законом інших засад судочинства.

Порушення деяких із цих засад (зокрема, рівності, гласності, змагальності, розумних строків) є підставами для дисциплінарної відповідальності судді. Так, відповідно до ст. 109 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» до дисциплінарної відповідальності суддю може бути притягнуто, зокрема, з таких підстав: незаконна відмова в доступі до правосуддя (у тому числі незаконна відмова в розгляді по суті позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги тощо); порушення засад гласності і відкритості судового процесу; порушення засад рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом; порушення засад змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; безпідставне затягування або невжиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом [17].

Критерії перевірки рішень, дій чи бездіяльності, закріплені у частині другій статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України, є специфічною групою матеріально-правових принципів, що слугують орієнтиром для судового контролю за суб'єктами владних повноважень і відрізняються від загальних процесуальних засад судочинства.

З аналізу цієї системи критеріїв можна зробити висновок, що вони, по суті, є деталізацією загальних принципів права стосовно діяльності суб'єктів владних повноважень та судового контролю за ними. До них належать: 1) законність (на підставі, у межах повноважень та у спосіб); 2) належна мета; 3) обґрунтованість; 4) безсторонність (неупередженість); 5) добросовісність; 6) розсудливість; 7) рівність та недискримінація; 8) пропорційність (баланс інтересів); 9) право на участь; 10) своєчасність (розумний строк) [18]. Ці критерії задають високий стандарт для діяльності суб'єктів владних повноважень та слугують орієнтиром для адміністративних судів. Важливо розрізняти, що зазначені принципи є критеріями для оцінки судом вже прийнятих рішень чи дій суб'єктів владних повноважень, тоді як схожі за назвою або близькі за змістом принципи Закону України «Про адміністративну процедуру» встановлюють вимоги до діяльності таких суб'єктів під час здійснення самої процедури.

На відміну від принципів судового процесу та критеріїв контролю рішень, принципи адміністративної процедури (administrative procedure) встановлюють стандарти діяльності суб'єктів владних повноважень.

Набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» мало на меті уніфікацію процедур взаємодії між адміністративними органами та суб'єктами приватного права. Стаття 4 Закону України «Про адміністративну процедуру» закріплює широкий перелік принципів: верховенство права (включаючи законність та юридичну визначеність), рівність, обґрунтованість, безсторонність, добросовісність і розсудливість, пропорційність, відкритість, своєчасність і розумний строк, ефективність, презумпція правомірності дій та вимог особи, офіційність, забезпечення права на участь, гарантування ефективних засобів правового захисту. Значення цих принципів для судочинства полягає в тому, що: вони є обов'язковими для адміністративних органів; невідповідність акта цим принципам є підставою для визнання його протиправним (частина друга статті 87 Закону України «Про адміністративну процедуру»); інші закони до приведення їх у відповідність із Законом України «Про адміністративну процедуру» застосовуються лише в частині, що не суперечить принципам цього Закону [19].

Окрім кодифікованих принципів, судова практика та доктрина виділяють й інші важливі засади, зокрема: принцип належного урядування (good governance), що вимагає від суб'єктів владних повноважень ефективності та орієнтації на потреби людини; принцип легітимних очікувань (legitimate expectations), який захищає обґрунтовану довіру особи до дій держави та місцевого самоврядування; принцип добросовісності, що є наскрізним і вимагає чесної поведінки від усіх учасників відносин.

У пункті 41 Доповіді «Верховенство права», схваленої Венеційською комісією, зазначено, що наразі є можливим консенсус стосовно обов'язкових елементів поняття «верховенство права»: законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридична визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представлений незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборона дискримінації та рівність перед законом [20].

Таким чином, слід констатувати, що сучасна система принципів адміністративного судочинства поєднує конституційні засади правосуддя, спеціальні процесуальні норми та критерії контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень, що забезпечують баланс між захистом прав особи й ефективністю суб'єктів владних повноважень та відображає поступову інтеграцію національного законодавства з міжнародними стандартами, формуючи високі вимоги як до діяльності адміністративних органів, так і до судового контролю за ними.

Еволюційний розвиток традиційних принципів в адміністративному судочинстві

Між тим, необхідно зазначити, що еволюція правової системи та суспільних відносин неминує веде до перегляду й переосмислення засадничих правових принципів, що донедавна вважалися універсальними і незмінними. У контексті адміністративного судочинства, яке перебуває на перетині захисту прав людини та забезпечення ефективного публічного управління, традиційні підходи поступово поступаються місцем більш гнучким, людиноцентричним концепціям, зорієнтованим на справедливість.

Як зазначає А. Дахній у своїй роботі «Історія ідеї справедливості», істина не може суперечити справедливості, і навпаки [21]. Водночас у сучасному глобальному контексті дедалі частіше спостерігається

відхід від цього ідеалу: як зазначає А. Давутоглу у статті «Старий світовий порядок Трампа», єдиним принципом, що, здається, нині домінує, стає правило: сила – це право [22].

У таких умовах утвердження верховенства права в національній системі, зокрема через механізми адміністративного судочинства, набуває особливого значення та стає правовим інструментом протидії свавілля і захисту фундаментальних цінностей.

Досліджуючи питання розвитку сучасної системи принципів адміністративного судочинства, необхідно, передусім, звернути увагу на те, що класичне розуміння законності як суворого, іноді формального, дотримання букви писаного закону («*dura lex, sed lex*») поступається місцем більш широкому підходу, що базується на верховенстві права. Цей принцип, у свою чергу, має комплексний характер, оскільки охоплює не лише вимогу законності, а й такі складові, як юридична визначеність, заборона свавілля, пропорційність та доступ до ефективного правового захисту. У сучасному адміністративному судочинстві він виступає методологічним орієнтиром, що дозволяє поєднувати формальні норми із забезпеченням реальної справедливості та захисту прав людини.

З огляду на це у сучасній практиці правозастосування поряд із вимогою діяти «на підставі, у межах повноважень та у спосіб...» зростає значення принципів адміністративної процедури, закріплених у Законі України «Про адміністративну процедуру», які спрямовані на подолання надмірного формалізму. При цьому судова практика все більше починає виходити із пріоритету суті порушень з боку суб'єктів владних повноважень та їхнього впливу на права сторін, визнаючи несуттєвими ті процедурні недоліки, які не вплинули на зміст рішення та не призвели до порушення прав особи.

Більше того, суди при оцінці дій суб'єктів владних повноважень дедалі активніше застосовують не лише норми національного законодавства та принципи адміністративної процедури, але й міжнародні стандарти прав людини та принципи європейського адміністративного права, інкорпоровані в національну правову систему, зокрема через практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Такі стандарти стають не просто зовнішнім орієнтиром, а частиною внутрішнього критерію правомірності.

У цьому аспекті важливо підкреслити, що сучасне розуміння верховенства права в Україні виходить за межі національного законодавства та розглядається як підхід, що за своєю суттю інтегрує міжнародні стандарти. Рішення ЄСПЛ є обов'язковим орієнтиром для тлумачення і застосування права, а практика цього Суду та загальні принципи права ЄС (зокрема, у частині застосування таких принципів як належне урядування, легітимні очікування та пропорційність) безпосередньо застосовуються адміністративними судами для тлумачення національного законодавства та оцінки дій суб'єктів владних повноважень. Це свідчить не просто про вплив чи інтеграцію, а про формування єдиного правового простору, де міжнародні стандарти стають органічною частиною національного механізму захисту прав людини.

Ще однією особливістю трансформації принципів адміністративного судочинства є те, що сучасна концепція поділу влади набуває ознак динамічної взаємодії гілок влади, де адміністративний суд посідає провідне місце в системі стримувань і противаг, здійснюючи контроль за законністю рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, особливо у сфері реалізації дискреційних повноважень. Перевірка судом відповідності таких повноважень принципам законності, обґрунтованості, неупередженості, належної мети, правової визначеності та пропорційності спрямована не на підміну адміністративного органу, а на забезпечення легітимності його діяльності та досягнення балансу між публічним інтересом і захистом прав людини.

Не менш важливого значення в аспекті розвитку принципів адміністративного судочинства набуває розширення принципу доступу до суду (*access to justice*). Сьогодні він тлумачиться не просто як формальна можливість подати позов, а як право на ефективний судовий захист. Ця концепція охоплює не лише доступність самої процедури, а й ефективність обраного судом способу захисту та, що критично важливо, ефективність виконання судового рішення. Відповідно, сучасний правовий підхід передбачає трансформацію ролі суду від «арбітра» до активного суб'єкта, що забезпечує реалізацію прав учасників судового процесу. Це вимагає від адміністративного суду не тільки об'єктивної оцінки доказів, але й сприяння з'ясуванню всіх обставин справи.

Поступового розвитку зазнають й інші традиційні уявлення про принципи адміністративного судочинства, зокрема підвищується значення принципу пропорційності під час застосування санкцій в публічно-правовій сфері, а розуміння прав людини стає ширшим, включаючи «нові покоління» прав (цифрові права, екологічні права) та процедурні аспекти їх забезпечення. Навіть повна державна монополія на здійснення правосуддя певною мірою заміщується розвитком альтернативних способів вирішення спорів, хоча судовий контроль за діями суб'єктів владних повноважень залишається виключною компетенцією судів.

Нові виклики та потенційні принципи майбутнього в адміністративному судочинстві

Сучасне адміністративне судочинство є динамічною системою, що вимагає постійної адаптації до нових викликів. Зміни, спричинені суспільними, технологічними та геополітичними трансформаціями, зокрема повномасштабна збройна агресія проти України та криза міжнародного правопорядку, розвиток ШІ, вимагають перегляду усталених підходів з метою забезпечення ефективності правосуддя та дієвого захисту прав людини в умовах сучасних загроз.

Передусім, слід наголосити, що в процесі перегляду фундаментальних принципів адміністративного судочинства в умовах суспільних викликів, відбувається розширення змісту деяких з них, зокрема, головним чином, це стосується верховенства права. Так, у Звіті Європейської Комісії про верховенство права за 2024 рік наголошується, що верховенство права є «необхідною передумовою для захисту всіх цінностей ЄС», адже воно гарантує дотримання основоположних прав, дієвість законодавства та стабільне середовище для розвитку демократичних інституцій і суспільної довіри [23].

З огляду на таке, можна дійти висновку, що сучасні виклики вимагають від адміністративного судочинства не лише забезпечення справедливого вирішення спорів, а й утвердження його як ключового інституту, що зміцнює довіру до правової системи в умовах глобальної нестабільності.

Окрім того, в умовах триваючого воєнного стану в Україні пріоритетне значення у правозастосуванні надається питанням забезпечення національної безпеки як легітимної мети, за наявності якої допускається тимчасове обмеження деяких прав і свобод громадян. У таких умовах саме завданням судової системи стає пошук балансу між індивідуальними правами (власності, свободи пересування, економічної діяльності) та екзистенційними потребами держави. Аналіз практики Верховного Суду показує врахування пріоритету національної безпеки під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів [25; 26].

Зокрема, у судовій практиці сформувалась стійка позиція стосовно того, що втручання адміністративного суду в рішення суб'єкта забезпечення національної безпеки та оборони, ухвалені в умовах воєнного часу, має чіткі межі. Наприклад, під час розгляду спорів щодо примусового вилучення майна для потреб оборони, Верховний Суд указує на обмеженість судового контролю виключно питаннями законності процедури та пропорційності втручання, тоді як доцільність та ефективність втручання у власність належать до виключної дискреції військового командування. Аналогічно, у справах про призупинення дії спеціальних дозволів, зумовлених санкціями, суди визнають пріоритет національної та економічної безпеки, водночас наголошуючи на необхідності дотримання принципів правової визначеності. Такий підхід Верховного Суду свідчить про застосування «трискладового тесту» для збалансування державного, суспільного та приватного інтересів. Однак ключовим завданням для адміністративного судочинства залишається розробка чітких критеріїв, які гарантуватимуть, що пріоритет безпеки у воєнний час не призведе до необґрунтованого обмеження прав людини в мирний період.

Ще одним викликом для системи адміністративного судочинства у майбутньому може стати стрімкий розвиток технологій ШІ, що зумовить зміну багатьох сфер, включаючи правосуддя. Потенційні переваги ШІ, такі як підвищення ефективності, швидкості розгляду, покращення доступу до правосуддя через аналіз даних, автоматизацію деяких процесів, є очевидними. Проте ризики не менш значні, зокрема упередженість (алгоритми можуть відтворювати та посилювати існуючі суспільні упередження, що призведе до дискримінаційних рішень); непрозорість (складність технологій може унеможливити розуміння логіки прийняття рішення, що суперечить принципу мотивованості); втручання в незалежність судді.

У цьому аспекті необхідно зазначити, що важливим кроком на початковому етапі запровадження регулювання технологій ШІ в правосудді стало ухвалення нової редакції Кодексу суддівської етики [27], в статті 16 якого передбачено, що використання ШІ суддею є допустимим лише тоді, коли це не впливає на

незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства. Ця норма фактично окреслила межі використання технологій ШІ у судочинстві, але надалі необхідно розробити більш детальні принципи та стандарти застосування ШІ, можливо, на рівні процесуального законодавства чи судової практики, які б гарантували підзвітність, прозорість, неупередженість та збереження людського виміру правосуддя в епоху технологій [28; 41].

Ще одним викликом майбутнього, на який слід звернути увагу у межах цього дослідження, це глобальні екологічні проблеми, виснаження ресурсів планети та довгострокові наслідки економічної діяльності, що актуалізують концепцію сталого розвитку та відповідальності перед майбутніми поколіннями. Хоча цей принцип ще не є формально закріпленим у законодавстві України, його вплив може зростати, особливо у справах, що стосуються, зокрема, проведенням оцінки впливу на довкілля, видачою екологічних дозволів, спорів щодо заповідних територій [29; 30]; наданням та анулюванням ліцензій на користування надрами, управлінням водними та лісовими ресурсами [31]; затвердженям довгострокових інвестиційних програм, розвитком альтернативної енергетики [32].

Адміністративні суди, оцінюючи рішення органів влади у цих категоріях спорів, можуть бути змушені виходити за межі аналізу поточного балансу інтересів і враховувати потенційні незворотні наслідки для майбутніх поколінь, що вимагатиме від суддів застосування превентивного підходу.

Важливо врахувати, що концепція сталого розвитку (англ. sustainable development) означає такий підхід до задоволення потреб сьогодення, який не позбавляє майбутні покоління можливості задовольняти власні потреби. Вона базується на збалансованості трьох компонентів: економічного зростання, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища. Головні принципи сталого розвитку включають відповідальне використання природних ресурсів, соціальну справедливість і рівність, а також економічну ефективність і стабільність. В основу цієї концепції покладено принцип, згідно з яким людська діяльність має здійснюватися з урахуванням довгострокових наслідків для екологічних систем, економіки та суспільства. Ця ідея, сформульована у звіті ООН «Наше спільне майбутнє» (Доповідь Брундтланд) ще у 1987 році, залишається одним із засадничих орієнтирів для глобального розвитку [33].

Постійний розвиток суспільства породжує нові виклики та інтереси, які потребують правового захисту, часто саме через механізми адміністративного судочинства. До таких нових інтересів належать, зокрема: захист прав у цифровій сфері, а саме – забезпечення конфіденційності персональних даних, протидія дезінформації, регулювання діяльності технологічних гігантів, доступ до публічної інформації в електронній формі; захист культурної спадщини від руйнації чи незаконної забудови [34; 35] та ін.

Адміністративні суди мають бути готові визнавати та захищати ці нові суспільні інтереси, тлумачити законодавство відповідно до сучасних викликів та знаходити справедливий баланс між приватними і публічними інтересами.

Досліджуючи питання трансформації принципів адміністративного судочинства, важливо наголосити, що в умовах динамічного розвитку суспільства, євроінтеграції та наявності деяких прогалин у законодавстві, роль адміністративних судів у формуванні права через судову практику неминуче зростає. Суди не лише застосовують, а й тлумачать норми, адаптують їх до нових обставин, заповнюють прогалини, посиляючись на загальні принципи права. Такий поміркований суддівський активізм може бути рушієм позитивних змін. Однак він має чіткі межі, окреслені, зокрема, принципами правової визначеності та поділу влади, про що свідчить, зокрема практика ЄСПЛ (наприклад, рішення ЄСПЛ у справі «Укркава, ТОВ» проти України, заява № 10233/20 [36]).

Окрім того, як слушно зазначалося у лекції Тома Бінгема, присвяченій засадам правовладдя, суддівський активізм, доведений до крайнощів, призводить до радикальних, непередбачуваних змін або підміни законодавця, а також руйнує верховенство права [37].

Необхідно погодитися з тим, що судові рішення, навіть розвиваючи право, має залишатися обґрунтованим, логічним, передбачуваним, а сформовані правові позиції – чітким та зрозумілим. Важливим елементом стримування надмірного активізму є також діяльність Верховного Суду щодо забезпечення єдності судової практики, яка покликана формувати сталі та передбачувані правові позиції. Водночас надмірна пасивність суду, коли він формально відмовляється розвивати право навіть за наявності очевидної прогалини, може

призвести до відмови у правосудді. Тому майбутнє адміністративного судочинства полягає у пошуку балансу між активізмом і стриманістю.

Річард Гермер у своїй Бінгемській лекції 2024 року «Верховенство права в епоху популізму» справедливо зауважує, що в епоху популізму саме суди стають головним оплотом (bulwark) захисту верховенства права, однак ця роль вимагає від них ігнорувати політичну доцільність, а проявляти виняткову відданість основним принципам права та передбачуваності [38].

Насамкінець, необхідно згадати про важливість та особливу актуальність в умовах глобальних суспільних змін принципу обов'язковості судового рішення. Оскільки кінцевою метою звернення до суду є реальне відновлення порушеного права, тому ефективність правосуддя вимірюється не лише законністю та справедливістю самого рішення, але і його виконаністю. Як свідчить практика Верховного Суду та ЄСПЛ у справах проти України, невиконання остаточних судових рішень є системною проблемою, що знецінює право на справедливий суд [39].

Отже, утвердження принципу безумовної обов'язковості виконання рішень адміністративних судів у майбутньому правовому розвитку набуває визначального значення. Йдеться не лише про вдосконалення інституційних механізмів судового контролю та ефективності виконавчого провадження, але й про формування належної правової культури у цій сфері. Суб'єкти владних повноважень мають усвідомлювати свій юридичний обов'язок діяти відповідно до судового акта, що набрав законної сили. Саме за таких умов адміністративне судочинство здатне забезпечити повноцінну реалізацію своєї основної функції – ефективного захисту прав і свобод людини.

Майбутнє судів адміністративної юрисдикції як ефективного механізму захисту прав особи та, відповідно, еволюція принципів адміністративного судочинства значною мірою залежатимуть від здатності судової системи, законодавця та суспільства загалом адекватно реагувати на ці складні виклики, знаходити баланси між конкуруючими інтересами та цінностями, зберігаючи при цьому фокус на людині, її правах та гідності як найвищій цінності в системі верховенства права [40].

Висновки. Проведене у цій статті дослідження дає підстави сформулювати такі висновки.

1. У процесі еволюційного розвитку принципів адміністративного судочинства в Україні відбувся перехід від формалізованої та державоцентричної моделі до людиноцентричної парадигми, орієнтованої на реальний захист прав людини. Динаміка змін обумовлена впливом Конституції України, міжнародних стандартів (насамперед практики ЄСПЛ), законодавчих новацій, зокрема Закону України «Про адміністративну процедуру», а також правових висновків Верховного Суду. Окрім того, зміщується акцент із буквального дотримання процесуальних формальностей на забезпечення верховенства права в його змістовному вимірі, що поєднує національні правові традиції з міжнародними стандартами справедливості та добросовісності.
2. Сучасна модель адміністративного судочинства функціонує як синергетична система принципів, де кожен елемент підсилює інший. Так, верховенство права встановлює загальну рамку, а принципи правової визначеності та легітимних очікувань забезпечують передбачуваність рішень суб'єктів владних повноважень. Пропорційність і добросовісність виконують роль запобіжників проти свавілля, тоді як належне урядування вимагає від органів влади орієнтації на інтереси людини. Лише в їхній взаємодії досягається належний баланс між публічними та приватними інтересами, що гарантує ефективний судовий контроль.
3. Майбутнє адміністративного судочинства буде визначатися здатністю правової системи адекватно реагувати на новітні виклики та суспільні зміни. Саме на сучасному етапі, що передбачає утвердження пріоритету національної безпеки в умовах збройної агресії, інтеграцію технологій ШІ у систему правосуддя та потребу у захисті нових суспільних інтересів (зокрема, в цифровій сфері та сфері охорони довкілля) – формується порядок денний для адміністративного судочинства майбутнього. Такі виклики не лише вимагають адаптації законодавства, а й глибинного переосмислення ролі суду як гаранта прав людини у світі, що постійно змінюється.

Література:

- Берназюк Ян. Верховенство права та його складові: класичні, нові та нетипові принципи. Верховний Суд. 2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2024/components_of_the_rule_of_%20law_bernaziuk.pdf
- Берназюк Ян. Нові принципи здійснення правосуддя. Верховний Суд. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/101-%20new_principles_court_bernaziuk.pdf
- Шевчук С. М. Принципи адміністративного судочинства як складова реалізації права на справедливий суд. Юридична наука. 2020. № 2(2). С. 133–140. URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/665>
- Будзик Б. Мета, завдання та принципи адміністративного судочинства на сучасному етапі реформування судової системи України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки. 2017. Т. 4, № 884. С. 88–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_884_15
- Рябченко О. П., Харченко С. В. Принципи адміністративного судочинства. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 1-2. С. 51–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2018_1-2_13
- Bratasyuk O. Administrative justice in Ukraine: basic principles and peculiarities of implementation in Ukraine under martial law. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Серія: Право. 2023. № 2. С. 110–118. URL: <https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2024/06/4-1.pdf>
- Kunev Yu. Legal Principles of Administrative Activity and Administrative Judiciary in Ukraine. Ukrainian Law Journal. 2022. № 1. P. 56–64. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/UV/citationstylelanguage/get/acs-nano?submissionId=16483&publicationId=16249>
- Остащенко А. С. Поняття принципів адміністративного судочинства та їх система. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2023. Вип. 80. Ч. 1. С. 526-529. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/82.pdf>
- Fedorenko Ye. Genesis of the Principle of Transparency in the Activities of Administrative Courts. Law Review of Kyiv University of Law. 2023, № 2. P. 33–40. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/274305>
- Soloviova O. Some Considerations on the Principles of Administrative Procedure. Problems of Legality. 2023. № 163. P. 248–266. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/292332>
- Берназюк Ян. Принцип пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини. Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління expert: Paradigm of law and public administration № 6 (18). 2021. С. 197-214. URL: <https://constitutionalist.com.ua/pryntsy-proportsijnosti-u-praktytsi-ievropejskoho-sudu-z-prav-liudyny/>
- Берназюк Ян. Поняття та особливості принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Серія Право. Випуск 66. С. 135-141. URL: <https://constitutionalist.com.ua/poniattia-ta-osoblyvosti-pryntsyu-neprypustymosti-zlovzhyvannia-protseualnymy-pravamy-v-administratyvnomu-sudochynstvi/>
- Берназюк Ян. Принцип належного урядування (good governance): національна та європейська судова практика // Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. Серія Право. Випуск 64. С. 189-197. URL: <https://constitutionalist.com.ua/pryntsy-nalezhnogo-uriaduvannia-good-governance-natsionalna-ta-ievropejska-sudova-praktyka/>
- Берназюк Ян. The principle of good governance: concept, content and values. Visegrad Journal on Human Rights. 2021, № 2, С. 357-362. URL: <https://constitutionalist.com.ua/wp-content/uploads/2021/08/93.pdf>
- Берназюк Ян. Легітимні очікування (reasonable expectations) як складова принципу юридичної визначеності у вітчизняній та європейській судовій практиці. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2021, № 2 (94), С. 13-28. URL: <https://constitutionalist.com.ua/lehitymni-ochikuvannia-reasonable-expectations-iak-skladova-pryntsyu-iurydychnoi-vyznachenosti-u-vitchyznianij-ta-ievropejskij-sudovij-praktytsi/>

Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n1181>

Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9497>

Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>

Venice Commission. Report on the Rule of Law. CDL-AD(2011)003. Adopted at the 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2011\)003rev-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2011)003rev-e.aspx)

Дахній А. Історія ідеї справедливості. Transform-wise: Портал відповідального мислення. URL:
<https://transform-wise.com/portal/istoriya-ideyi-spravedlyvosti>

Davutoğlu A. Trump's Old World Order. Project Syndicate. 2025. URL:
<https://www.project-syndicate.org/commentary/trump-second-term-neo-imperial-order-by-ahmet-davutoglu-2025-04>

European Commission. 2024 Rule of Law Report: The Rule of Law Situation in the European Union (COM(2024) 800 final). Brussels, 3 July 2024. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2024:800:FIN>

Берназюк Ян. Конституційна місія (юрисдикція) адміністративного суду: захист прав особи у публічно-правових відносинах (адміністративній процедурі). URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/162_Constitutional_Mission_of_Administrative_Justice_bernaziuk.pdf

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 вересня 2023 року у справі № 757/64569/16-ц. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/114203267>

Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2025 року у справі № 925/323/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125264834>

Кодекс суддівської етики: Рішення XX чергового з'їзду суддів України від 18 лютого 2024 року. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-24#Text>

Берназюк Ян. Стаття 16 Кодексу суддівської етики: допустиме та заборонене у використанні ШІ 2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/prezentacii_2025/137_AI_Code_Judicial_Ethics_Art_16_Permissible_Prohibited_bernaziuk.pdf

Берназюк Ян. Екологічні права та сучасні виклики у сфері захисту довкілля: практика Верховного Суду та міжнародних інституцій. 2025. URL: <https://constitutionalist.com.ua/ekolohichni-prava-ta-suchasni-vyklyky-u-sferi-zakhystu-dovkillia-praktyka-verkhovnoho-sudu-ta-mizhnarodnykh-instytutsij>

Берназюк Ян. Позов на захист суспільних інтересів (доктрина actio popularis) як гарантія дотримання екологічних прав: практика Верховного Суду. Constitutionalism.com.ua. 2024. 32 с. URL: <https://constitutionalism.com.ua/pozov-na-zakhyst-suspilnykh-interesiv-doktryna-actio-popularis-iak-harantiia-dotrymannia-ekolohichnykh-prav-praktyka-verkhovnoho-sudu-3>

Берназюк Ян. Обговорення актуальної практики Верховного Суду в спорах, що виникають у сфері захисту природного довкілля та екологічних прав. Constitutionalism.com.ua. 2021. 71 с. URL: <https://constitutionalism.com.ua/obhovorennia-aktualnoi-praktyky-verkhovnoho-sudu-v-sporakh-shcho-vynykaiut-u-sferi-zakhystu-prirodnoho-dovkillia-ta-ekolohichnykh-prav>

Берназюк Ян. Практика Верховного Суду у справах, де стороною виступає Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП). Constitutionalism.com.ua. 2024. 77 с. URL: <https://constitutionalism.com.ua/praktyka-verkhovnoho-sudu-u-spravakh-de-storonoiu-vystupaie-natsional-na-komisiia-shcho-zdiysniuie-derzhavne-rehuliuвання-u-sferakh-enerhetyky-ta-komunalnykh-posluh-nkrekp>

World Commission on Environment and Development. Our Common Future. – Oxford: Oxford University Press, 1987. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

Берназюк Ян. Конституційні гарантії захисту культурної спадщини України та судовий контроль за збереженням Історичного ареалу міста Києва. Constitutionalist.com.ua. 2023. URL: <https://constitutionalist.com.ua/konstytutsijni-harantii-zakhystu-kulturnoi-spadshchyny-ukrainy-ta-sudovyj-kontrol-za-zberezhenniam-istorychnoh-o-arealu-mista-kyieva>

Берназюк Ян. Акти суб'єктів владних повноважень, які визначають статус об'єктів культурної спадщини, володіють ознаками нормативно-правових актів. Constitutionalist.com.ua. 2024. 6 с. URL: <https://constitutionalist.com.ua/akty-sub-ektiv-vladnykh-povnovazhen-iaki-vyznachaiut-status-ob-ektiv-kulturnoi-spadshchyny-volodiiut-oz-nakamy-normatyvno-pravovykh-aktiv/>

Case of Ukrkava, TOV v. Ukraine: Decision of the European Court of Human Rights, 06.02.2025, № 10233/20. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-241576%22%5D%7D>

Бінґем Т. Правовладдя; за заг. ред. Сергія Головатого; переклад з англ. В. Кастеллі та Д. Шкрюби; передмова до українського видання Сергія Головатого. - Київ: Баїте, 2024. 256 с.

Hermer R. The Rule of Law in an Age of Populism. Bingham Lecture, 2024. URL: https://www.biicl.org/documents/12532_bingham_lecture_2024.pdf?utm_source=chatgpt.com

Берназюк Ян. Судова практика в справах щодо виконання судових рішень. Constitutionalist.com.ua. 2023. 33 с. URL: <https://constitutionalist.com.ua/sudova-praktyka-v-spravakh-shchodo-vikonannia-sudovykh-rishen>

Берназюк Ян. Адміністративна юрисдикція як ефективний механізм захисту прав особи // Адміністративне судочинство України питання теорії і практики (з нагоди 20-річчя ухвалення Кодексу адміністративного судочинства України): монографія. Київ: Компанія БАІТЕ, 2025, 626 с. – С. 212-222. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/konferencii/2025_06_24_konferen_adm_yust

Берназюк Ян. Штучний інтелект і його використання для забезпечення єдності судової практики як складової довіри до суду // Слово Національної школи суддів України. – 2024, № 2(49), С. 16-35. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2024_4_49/nsj_4_49_2024.pdf

Файли матеріалу

[Оригінальний файл автора](#)